

Nyhedsbrev

For Foreningen HEXIS

Nr. 29. Juni 2006

Nyhedsbrevet er foreningen HEXIS' forum for diskussion og faglig udveksling. HEXIS' formål er at videreføre den franske sociolog Pierre Bourdieus tænkemåde med særligt henblik på empirisk forskning i samfundsmæssige praksisformer. Deadline for indlæg til næste nummer: 15. september 2006. Nr. 30 udkommer ca. 1 oktober

Redaktør: Carsten Sestoft carsten@sestoft.dk

Redaktionel assistance: Anders Høg Hansen anders.hog-hansen@k3.mah.se

Hjemmeside og arkiv for nyhedsbreve, arbejdsrapporter m.v.: <http://www.hexis.dk>

Indhold

1. Redaktionelt (s1)
2. Konferencer og seminar (s2)
3. Bøger, tidskrifter og essays (s3)
4. Kompetencer og kvalifikationer (s5)
5. Struktur, praksis og nostalgi i Bourdieus kabylske hus. Af Kim Esmark (s6)
6. Konstruktionen af Europa. Af Ole Hammerslev

1. Redaktionelt

Der synes at være bevægelse i tingene: Den primitive neoliberalisme, som længe har villet transformere og reducere alle sociale sammenhænge til markeder, er ved at være på retur. Forekommer det mig. Men hvorfor? Der rejses kritik mod den fra instanser, som for få år siden ville have arbejdet på at gennemsætte den, men nu pludselig giver sig til at lægge vægt på vigtigheden af statslig regulering af markeder, stærke offentlige institutioner som fremmende for økonomisk udvikling og meget andet af samme art. Desværre kan jeg ikke belægge mine ord med referencer, det er blot en fornemmelse efter megen avislæsning. Men måske er der håb for verden alligevel...

/cs

2. Konferencer og seminarer

Ph.D. kurs i Bergen: Bourdieu og profesjonsforskning

Nedenstående ph.d.-kursus arrangeres af Jeanne Bøge, Frode Jacobsen og Kari Martinsen. Sidstnævnte kan formentlig give yderligere oplysninger: Kari.Martinsen@isf.uib.no. Her følger nærmere [på norsk]:

Universitetet i Bergen, Institutt for samfunnsmedisinske fag, Seksjon for sykepleievitenskap arrangerer i uke 43 2006 kurs med utgangspunkt i Pierre Bourdieu`s tenkning med internasjonalt anerkjente forskere fra Sverige, Danmark og Frankrike.

Kurset er beregnet for ph.d.studenter, men vil også være åpent for andre interesserte.

Sted: Forskjønnelsen, Institutt for samfunnsmedisinske fag, Kalfarveien 31, 5018 Bergen

Foreløbigt program

Tirsdag 24. oktober kl.10 - 15: Forelesninger om Bourdieu:

Kl. 10-12: Staf Callewaert: "Introduksjon til Bourdieu – hans liv og tenkning". Diskusjon.

Kl. 12-13: Lunsj

Kl. 13-15: Staf Callewaert: "Empiri, teori og metode i La Misere du monde i relasjon til trenden om livshistorisk metode i sosialvitenskapene". Diskusjon.

Onsdag 25. oktober kl. 10 - 14: Forelesning om Bourdieu i sykepleien:

Kl. 10-12: Karin Anna Petersen: "Sykepleie – et selvstendig fag? Teorier i, for og om sykepleie".

Kl. 12-13: Lunsj

Kl. 13-14: Diskusjon

Om kvelden: samtale og omvisning ved Bergen Diakonissehjem for våre gjester.

Torsdag 26. oktober: kl. 10-15:

Kl. 10-12: Forelesning om hjemmesykepleie og å dø i eget hjem: Lizbeth Engstrøm: "Å komme inn i entreen". Diskusjon.

Kl. 12-13: Lunsj.

Kl. 13-15: Forelesning: Inger Callewaert: "Behandling og omvårdnaden i Ki-Yang Yang bevegelsen hos Balanta i Guinea-Bissau". Diskusjon.

Felles middag om kvelden.

Fredag 27. oktober kl.10-15 (engelsk-språklig dag):

Kl. 10-12: Forelesning: Franck Poupeau: "From geographical space to social space: beyond realistic and constructivist interpretation of Bourdieu`s sociology"

Kl. 12-13: Lunsj.

Kl. 13-15: Diskusjon. Staf Callewaert og Karin Anna Petersen er spesielt invitert til å kommentere, deretter oss andre.

Felles middag om kvelden.

3. Bøger, tidsskrifter og essays

La Reproduction - nu på dansk

Bourdieu og Passerons klassiske værk om uddannelsessystemets symbolske vold fra 1970 er netop udkommet i dansk oversættelse v/Peer F. Bundgård under titlen *Reproduktionen. Bidrag til en teori om undervisningssystemet* (Hans Reitzels Forlag 2006). Hexis-medlem Kim Esmark har skrevet indledning.

/ahh

Distinktion i børnehaven

I Informations udmærkede serie "Fakultet" var der 10. april et interview med Tomas Ellegaard, lektor i pædagogisk psykologi på RUC. Han har fulgt 16 børn fra arbejder- og middelklasse for at undersøge, hvordan børnehalebørn klarer sig og konstaterer, at det ikke hænger sammen med deres sociale baggrund eller rettere forældrenes uddannelsesniveau. "At klare sig godt" i børnehaven defineres som "noget med relationerne til andre", dvs. "hvordan man har det med andre". Tomas Ellegaard siger: "Den positive udlægning er, at vi har organiseret vores børnehave på en måde, så den boglige baggrund har lille betydning. Man kan så spørge sig selv, hvad der sker, når man nu indfører læreplaner og dermed gør børnehaven til en slags forskole." Det forekommer mig at være et interessant resultat, fordi det peger på, at det er læreplanerne, som aktiverer de latente sociale forskelle. Arvet kulturel kapital giver med andre ord en disposition for at lære, men den giver ikke særlige dispositioner for sociale relationer. Kulturel kapital kunne altså ses som noget, der disponerer på en ret begrænset måde for succes i skolesystemet. Det bidrager selvfølgelig også i høj grad til social ulighed, men da succes på arbejdsmarkedet afhænger af mange andre faktorer – f.eks. netop evner for sociale relationer – er kulturel kapital måske ikke *i sig selv* den stærkeste differentierende faktor? (Og så kan man selvfølgelig spørge sig, hvor stærke konklusioner man kan drage af en population på 16 individer; og hvilke forskelle i kulturel kapital, der er tale om, osv.)

/cs

Designrapport september 2005

<http://www.designforskning.dk/db/filarkiv/4279/designpraksisrapport.pdf>

Michael Grenfell, *Pierre Bourdieu: agent provocateur* (London: Continuum International Publishing Group, 2004)

Professor ved universitetet i Southampton Michael Grenfell kendte angiveligt Bourdieu tilbage fra 1980'erne og har tidligere begået to bøger om Bourdieu og uddannelse. *Agent provocateur* er en samlet beskrivelse af Bourdieus liv og værk og et forsøg på at spore rødderne under hans ideer og teorier i deres sociale, politiske og filosofiske kontekst. Hvad var det Bourdieu mente og hvorfor? Særlig opmærksomhed vies Bourdieus politiske engagement. Michael Grenfells tidligere publikationer:

- i samarbejde med David James: *Bourdieu and education: acts of practical theory* (London: Falmer Press, 1998)

- i samarbejde med Michael Kelly, *Pierre Bourdieu: language, culture, and education: theory into practice* (Bern: Peter Lang, 1999)

/Kim Esmark

Deborah Reed-Danahay, "Tristes Paysans: Bourdieu's Early Ethnography in Bearn and Kabylia", *Anthropological Quarterly*, vol. 77: 1 (2004), s. 87-106

I *Refleksiv sociologi* gør Bourdieu sig i samtale med Wacquant nogle eftertanker om sit tidlige feltarbejde i hhv. Algeriet og hans sydfranske fødeegn Bearn. Han udtaler i den forbindelse om motivet for at studere bønderne i hans egen hjemstavn, at han efter årene hos kabylerne "under helt fremmedartede forhold... følte, det kunne være interessant at skrive en slags omvendt *Tristes tropiques* (Lévi-Strauss 1955)... jeg var interesseret i at finde ud af, hvad der ville ske, hvis jeg objektiverede en verden, jeg selv kendte til bunds." (*Refleksiv sociologi*, s. 147) Det er denne metodisk set centrale spænding mellem kulturel fortrolighed/indlejrethed og videnskabelig objektivering i Bourdieus eget feltarbejde, der er emnet for Reed-Danahays artikel. Fokus rettes mod den særlige Bourdieu'ske bonde-elegi: den nostalgiske og misantropiske skildring af en livsform fanget mellem to verdener, den traditionelle og den moderne, en lidelsesfuld tilstand af *alienation* og *dislocation*, som Reed-Danahay mener afspejler ikke kun Bourdieus egen erfaring og livsbane fra sydfransk landsby til borgerligt akademia (sådan som han selv har reflekteret det), men også bærer aftrykket af den begrebslige dikotomi mellem tradition og modernitet, der karakteriserede etnografien om middelhavsregionen i 1960'erne – og som Bourdieu kun sjældent forholdt sig explicit til.

Reed-Danahays artikel kan læses som en appetitvækker på hendes mere udfoldede betragtninger i monografien *Locating Bourdieu* (Bloomington: Indiana University Press, 2005), hvor indholdsfortegnelsen lover, at læseren vil høre om bl.a.: Bourdieu's point of view; Education; Insider/outsider ethnography in Algeria and France; Habitus and emotion; Situated subjectivities. For de, der måtte finde interesse i de anførte problematikker, må der samtidig gøres indtrængende opmærksom på tidsskriftet *Ethnography*, hvis vol. 5, nr. 4 (2004) netop er helliget Bourdieus tidlige feltarbejde. Særnummeret blev omtalt første gang i Nyhedsbrev nr. 25, men kan rigelig fortjene at blive peget på igen!

/Kim Esmark

Randal Doane, "The Habitus of Dancing. Notes on the Swing Dance Revival in New York City", *Journal of Contemporary Ethnography*, vol. 35:1 (2006), s. 84-116

Et herligt eksempel på hvor vidt og bredt brugen af Bourdieu spænder idag. Doane bruger begreberne om felt, habitus, kropslig hexis og kulturel kapital i en storby-etnografisk analyse af, hvordan sociale agenter med en fortid i New Yorks punk subkulturer (!) transponerer deres nedlejrede dispositioner på et nyt felt: swingdans-feltet (!), der angiveligt fik en renaissance omkring årtusindeskiftet. Doane spørger bl.a. til homologierne mellem punk- og swingfeltet, til betydningen af agenternes klassebaggrund og livsbaner, og til anvendeligheden af Bourdieus feltbegreb og kultursociologi i den videre udforskning af *american leisure and consumption*. Undervejs føres vi rundt på New Yorks

punk-scene og storby-barer og lærer, hvordan "some young adults eluded the iron cage of leisure to embrace some serious frivolity."

/Kim Esmark

Stef Slembrouck, "Reflexivity and the research interview: Habitus and class in parents' accounts of children in public care", *Working Papers in Urban Language & Literacies*, no. 25

Dette inspirerende arbejdsrapport knytter sig til de metodologiske refleksioner over forskningsinterviewets muligheder og begrænsninger, som Bourdieu fra forskellige vinkler gør sig i bl.a. *Questions de sociologie* (1984) og *Language and Symbolic Power* (1991) samt ikke mindst *La misère du monde* (1993). Spørgsmålet er: hvordan kan sociologen ved at interviewe folk producere genuin ny viden og ikke blot artefakter, skabt i og formet af interviewsituationens symbolske vold? Slembrouck tager udgangspunkt i to interviews, han har gennemført med hhv. en rengøringsassistent og en skolelærer, begge forældre til børn, der pga. kriminalitet og andre sociale problemer er blevet anbragt på institution. Med konkrete eksempler fra disse interviews og med brug af Bourdieus begreber om habitus, kropslig hexis, sproglig kapital, lingvistisk marked, hyperkorrektion etc. diskuterer Slembrouck implikationerne i forskningsinterviewets praksis og forsøger at indkredse en position, der på den ene side med Bourdieu anerkender, at der aldrig gives magtfri kommunikation, og på den anden side ikke glider over i ren metodisk relativisme. Undervejs bliver også Bernsteins begreber om elaboreret og restringeret sprogkode også inddraget og kritiseret.

Arbejdsrapporten blev oprindeligt præsenteret på en session om Bourdieu og etnografi på The International Pragmatics Conference i Toronto, juli 2003, og er tilgængeligt i html-format på flg. adresse:

<http://72.14.207.104/search?q=cache:4Jpc2Sf9o3gJ:kcl.ac.uk/depsta/education/ull/WP25Stef.doc+ethnography+hexis&hl=da&gl=dk&ct=clnk&cd=4&client=firefox-a>

/Kim Esmark

Debat:

4. Kompetencer og kvalifikationer

I forlængelse af den tidligere debat mellem redaktøren og Camilla Gregersen (se nyhedsbrev nr. 18) om kompetencer faldt det mig først for nylig ind, hvad sammenhængen egentlig er. Problemet i den tidligere debat var, at kompetencer synes at betegne noget forskelligt i folkeskolesammenhæng og i universitetssammenhæng. I folkeskolen var kompetencer et kodeord for en stærkere vægtning af faglighed, mens de på universitetet (eller rettere, humaniora) syntes at betegne en mindsket vægt på faglighed. Denne tilsyneladende kontradiktion opløser sig imidlertid, når man får øje på den fælles logik: Nemlig at læring ifølge kompetence-ideologien er til for arbejdsmarkedet (Ikke noget med individuel dannelse eller almene samfundshensyn her!). Af hensyn til arbejdsmarkedet (og dermed den internationale konkurrence, globaliseringen etc.) bør eleverne i folkeskolen lære at regne, læse og skrive så godt som muligt – deres faglige kompetencer skal styrkes. Af hensyn til arbejdsmarkedet bør

humanister ligeledes styrke deres arbejdsmarkedskompetencer, men det sker ved at nedtone deres faglige kvalifikationer, dvs. det faglige indhold i deres studier, fordi dette ikke umiddelbart er relevant for arbejdsmarkedet. Derimod bør deres generelle kompetencer – for analyse, kulturforståelse, hlblik for helheden osv. – styrkes og formuleres, så de bliver så anvendelige som muligt på arbejdsmarkedet.

I den praktiske brug af ordet – sådan som den gennemses af ministerier og andre magtfulde instanser – transporterer ordet 'kompetencer' altså en ideologisk forestilling, der sætter hensynet til arbejdsmarkedet over andre mulige hensyn, fx den enkeltes gode liv eller samfundets almene vel (eller rettere, sidstnævnte identificeres alene med nationaløkonomiens vel pga. en reduktiv og primitiv økonomisk tænkning). Men det er værd at huske på, at denne ideologiske dimension ikke er ordet iboende; der er blot tale om en ladning af et for så vidt uskyldigt ord, som man derfor med de fornødne præciseringer kan have lov til at bruge til andre formål.

/cs

Designrapport september 2005

<http://www.designforskning.dk/db/filarkiv/4279/designpraksisrapport.pdf>

Artikler / læserindlæg:

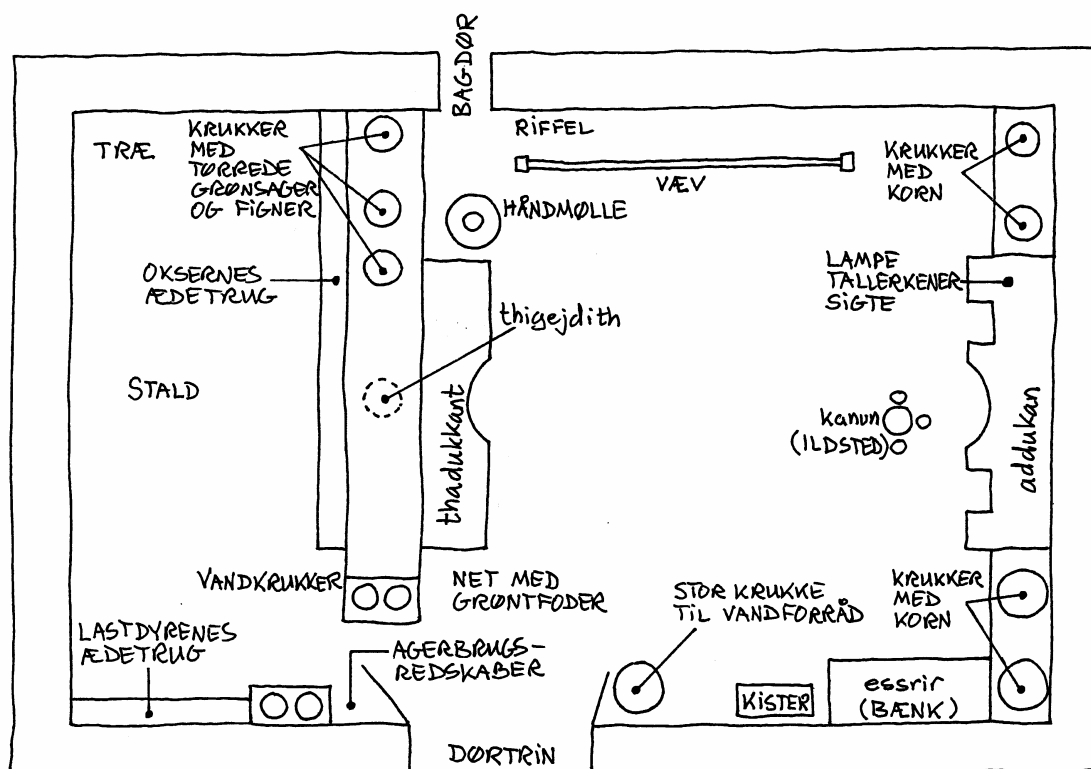
5. Struktur, praksis og nostalgi i Bourdieus kabylske hus

Af Kim Esmark

Det er en bærende tanke i Bourdieus tænkning, at der eksisterer en tæt sammenhæng mellem fysisk rum, krop, kultur og sociale relationer. Uafhængig af hvor man undersøger sagen empirisk, synes der at kunne identificeres mønstre af grundlæggende strukturelle ligheder mellem organiseringen af hhv. 1) arkitektur og infrastruktur, 2) aktiviteter og kropslige bevægelsesmønstre, 3) forestillinger og mentale klassifikationer, samt 4) sociale opdelinger og hierarkier (fx køn og klasser). Med en strukturalistisk frase kan man sige, at "alt foregår som om" (*tout ce passe comme si*) både rum, krop, sind og social struktur er organiseret efter samme underliggende "kode" eller skema. Og det er denne tilsyneladende fælles struktur, der skaber fornemmelsen af en given "tidsånd" og giver en historisk periode eller en civilisation et skær af epokal og kulturel enhed.

Sammenhængen mellem det fysiske, kropslige, mentale og sociale rum går som en implicit rød tråd gennem det meste af Bourdieus værk med *habitus* som dét nøglebegreb, der skal forklare hvorfor og hvordan strukturerne tilsyneladende gentager sig og forstærker hinanden i det sociale livs ellers vidt forskellige udtryk og dimensioner. Der hvor Bourdieu måske behandler problemet med størst opmærksomhed på selve det fysiske rum indenfor rammen af en specifik empirisk case er imidlertid i hans tidlige artikel "La maison kabyle ou le monde renversé", en analyse af det traditionelle berberhus (*akham*) i Kabylien i Nordafrika. På basis af etnologisk litteratur fra første halvdel af det 20. årh. samt observationer fra sit eget feltarbejde blandt kabylerne i slutningen af 1950erne afdækker Bourdieu heri

- hvordan det kabylske hus' indre rum, placering af indbo, redskaber, husdyr etc er nøje struktureret efter serier af homologt forbundne modsætningspar: mand-kvinde, lys-mørke, tør-fugtig, ude-inde, etc;
- hvordan denne struktur gentager sig og egentlig først for alvor træder klart frem, når man ser på de praktiske aktiviteter, hverdagsrutiner og kropsbevægelser, kabylerne udfolder i husets rum, og som er organiseret efter samme skema;
- hvordan dette system af modsætninger går igen dels (1) i forskellige magisk-rituelle praktikker (fortættede sakraliserende momenter), der fortløbende indstifter og bekræfter modsætningerne, og samtidig gør det muligt at overskride dem; dels (2) på det diskursive plan i ordsprog, sange og talemåder, der forbinder sig til kabylernes overgribende mytisk-rituelle kosmologi;
- hvordan systemet af modsætninger, der strukturerer huset og dets indre liv, samtidig strukturerer forholdet mellem huset som helhed og den omliggende verden (igen i både indretning af det fysiske rum, praktikker og bevægelsesmønstre, ritualer, talemåder); hvordan huset altså fungerer som et mikrokosmos, der oven i købet er så sofistikeret organiseret, at man går fra vest (det våde, kølige, feminine) mod øst (det tørre, varme, maskuline) uanset om man træder ind eller ud af døren;
- hvordan endelig hele systemet af modsætninger dybt nede grunder sig på og omvendt lægger sig forstærkende til den fundamentale arbejds- og magtdeling mellem mænd og kvinder, til den maskuline dominans i det kabylske samfund.

”Det kabylske hus” er en fascinerende, men også besværlig tekst. Bourdieu insisterer på at understrege homologien mellem husets indretning, de kropslige aktiviteter, ordsprogene, de magiske riter og de underliggende – primært kønsbestemte – dominansforhold ved så at sige at skrive om det hele samtidig i tætte detaljemættede afsnit. Det gør på en mærkelig måde teksten næsten uigennemtrængelig og lysende klar på én gang.

Når Bourdieus kabylske hus (og den dybt fremmedartede verden det hører til) kan have interesse også for studiet af helt anderledes moderne rum (eller andre historiske rum) er det ikke så meget fordi det kan siges at udgøre en slags idealtype i Webersk forstand (dvs fænomenet i sin rene eller mest markante form) for sammenhængen mellem krop og rum, mentale og sociale strukturer; ejheller fordi det i sin tilsyneladende eksemplariske enkelhed kan tjene som en slags matrice for analyser af mere komplicerede former (på den måde Durkheim studerede animisme og totemisme for at forklare mere komplekse religioner); men af samme grund som Bourdieu selv igen og igen har trukket på sit etnologiske materiale fra Kabylien i analyser af moderne samfund: for at bruge det slående anderledes som et heuristisk instrument til at bryde med den blindhed (og dermed begrænsning for indsigt) som fortroligheden med ens egen verden nødvendigvis giver. Ikke fordi forholdene i 1950ernes Kabylien konkret er de samme som i det moderne Frankrig, men fordi nogle af de grundlæggende sociale logikker er det – og fordi disse logikker paradoksalt nok er nemmere at få øje på, når de udfolder sig i fremmede klæder. Som Bourdieu skriver i *Den maskuline dominans*, en bog hvor analysen af det moderne samfunds kønslige dominansforhold præcis henter sine ideer fra det på dette punkt paradigmatisk Kabylien:

”Denne omvej omkring en eksotisk tradition er nødvendig for at bryde det bedrageriske bekendthedsforhold, der forener os med vores egen tradition.” (s. 9-10)

Etnologien (eller historien) er altså i denne optik en nyttig, måske endda uomgængelig, omvej til indsigt i den moderne verden, hvis former vi selv er rundet af og derfor er for bekendte med (for doksisk implicerede i) til at kunne få øje på umiddelbart. Eller sagt på en anden måde: Når man ikke kan se skoven for bar træer, kan det somme tider være frugtbart at gå over åen efter vand...

Når man læser ”Det kabylske hus” første gang, overraskes man af analysens temmelig strenge strukturalistiske karakter. Manuskriptet til artiklen blev oprindeligt forfattet tilbage i 1963-64, hvor Bourdieu iflg. sine egne ord endnu opererede som ”ubekymret strukturalist” (Broady, *Sociologi och epistemologi*, s. 193), og hverken habitusbegrebet eller dets forgængere hexis og ethos optræder i teksten. Allerede fra midten af 60erne var Bourdieu imidlertid på vej væk fra strukturalismen (Broady, *Sociologi och epistemologi*, s. 278, 288 n375 og 290 n378) og artiklen blev måske bl.a. derfor liggende i skrivebordsskuffen indtil den i 1970 endelig blev publiceret i en passende sammenhæng: Som bidrag til *Echanges et communications*, 60-års festskriftet til den strukturelle antropologis fader Claude Lévi-Strauss.

Selve det at tænke i relationer og modsætningspar er ganske vist ikke nødvendigvis knyttet til Lévi-Strauss’ strukturalisme, men ligger allerede hos Durkheim. Allerede i slutningen af 1950erne underviste Bourdieu i forholdet mellem Durkheim og Saussure, og Bourdieu beskrev i 1966

durkheimianerne som strukturalismens oversete foregangsmænd (Broady, *Sociologi och epistemologi*, s. 190ff): de anskuede kulturelle fænomener som systemer af relationer, analyserede homogierne mellem systemer etc. Forskellen er firkantet sagt, at hvor strukturalisterne anser kortet over systemerne af relationer (oftest i form af binære oppositioner) for den endelige forklaring og analysens slutpunkt, vil durkheimianerne forankre de symbolske former i det sociale livs organisering (jf. fx Durkheim og Mauss' bog om primitiv klassifikation).

Bourdieu synes dog stadig at have betragtet sin tekst om det kabylske hus med en vis ambivalens. Efter at have taget den med som en slags case-studie i *Esquisse d'une théorie de la pratique* (1972), hans første forsøg på en systematisk formulering af dén prakseologiske antropologi, der som et af sine markante træk netop har et brud med strukturalismen, udelod han således "Det kabylske hus" fra den omarbejdede engelske udgave *Outline of a Theory of Practice* (1977). I den tredje version af samme bog *Le sens pratique* (1980) kom huset så atter med, men kun som appendiks og ledsaget af en forklarende note, hvori Bourdieu på den ene side medgiver, at "denne tolkning af det kabylske hus' rum [holder] sig inden for rammerne af den strukturalistiske tankegang," men samtidig forklarer, hvorfor han alligevel har taget den med: Dels fordi analysen fungerer som en indføring i den kabylske kosmologi og som sådan kan understøtte "de mere komplette og mere komplekse analyser andetsteds i bogen", dels fordi den giver "en ide om den objektivistiske rekonstruktion af systemet af relationer", der også i en prakseologisk analyse udgør et nødvendigt – men blot ikke tilstrækkeligt – moment.

Som sådan placerer "Det kabylske hus" sig altså med sin egen historie i det teoretisk set interessante spændingsfelt mellem en strukturalistisk og en prakseologisk tilgang til problemet om krop og rum og mere generelt: til problemet om sammenhængen mellem symbolstrukturer, social praksis og dominansforhold – og det er fristende at overveje, hvordan en mere konsekvent prakseologisk udgave af Bourdieus analyse af huset evt. ville adskille sig fra den foreliggende?

Men der gemmer sig flere interessante spørgsmål i "Det kabylske hus". Den strenge strukturalistiske skildring får berberhuset til at fremstå som en slags socio-kulturel totalitet i klassisk antropologisk tilsnit, hvilket måske kan siges at afspejle en form for nostalgi. Som påpeget i en nylig artikel af Paul A. Silverstein (i *Ethnography*, vol. 5:4, 2004) bliver huset i Bourdieus optik en art synekdoke for en oprindelig, uspoleret kabylsk livsform, der pga. fransk imperialisme, kolonikrig og tvangsmigration fik revet sine rødder op – jf. titlen på bogen om *Le déracinement* (med Abdelmalek Sayad, 1964). Denne repræsentation af huset er ikke Bourdieus egenhændige konstruktion, men deltes og dyrkedes – påviser Silverstein – af hans kabylske informanter. Det gælder ikke mindst diaspora-miljøerne, hvor nostalgien stadig trives den dag idag, med huset som objekt for længslen efter kulturel integritet og "en tid før tiden". Her finansierer emigranter opførelsen af huse i hjemlandets landsbyer og integrerer samtidig elementer af det traditionelle *akham* i deres moderne franske boliger. Husgeråd og andre løsrevne objekter anbringes i overensstemmelse med det traditionelle hus' layout som det findes beskrevet af bl.a. Bourdieu, og på sofabordet ligger storformat coffee-table fotobøger om det rum, der tilsyneladende mere end noget andet fungerer som *lieu de memoire* for de rodløses forestilling om en forgangen kulturel rodfæstethed.

6. Konstruktionen af Europa

Af Ole Hammerslev, adjunkt, Juridisk Institut, SDU

Konstruktionen af Europa: Hvordan kan vi begribe Europa? Review-artikel af Niilo Kauppi's *Democracy, social resources and political power in the European Union* Manchester: Manchester University Press, 2005 (211 sider).

I sit forord til Yves Dezalay og Bryant Garth's *Dealing in Virtue* (1996) skriver Bourdieu at det internationale er konstrueret ud fra konkurrencen mellem forskellige nationale tilgange. "Since lawyers and others are trained nationally, and for the most part they make their careers nationally, it is not surprising that they seek as a matter of course to deploy their ways of thinking and practicing in the construction of international institutions." (Bourdieu 1996, p. viii) De agenter, som formår at benytte internationale strategier, er dem, der er i besiddelse af signifikant social og kulturel kapital. Dezalay og Garth undersøgte genesen af international privat voldgift. De viser hvordan en elitegruppe af transnationale (amerikanske) advokater konstruerede et autonomt retligt felt, som gav dem en central rolle i løsningen af konflikter mellem multinationale selskaber (Dezalay og Garth 1996). Samme tilgang brugte de i deres studie af hvordan retlig og økonomisk ekspertise og idealer blev eksporteret fra USA til Latin Amerika (Dezalay og Garth 2002).

Desværre har Dezalay og Garth ikke undersøgt konstruktionen af Europa. Det er der så heldigvis en del andre der har. Cohen har undersøgt, hvordan den Europæiske forfatningstanke er skabt af førende franske og britiske jurister (Cohen 2005), Rask Madsen undersøger hvordan konstruktionen af menneskerettigheder i Europa var en vigtig kold-krigs strategi (Madsen 2004), og undertegnede undersøger, hvordan retlige reformer kom på den europæiske dagsorden i forbindelse med EU-udvidelsen som reaktion på amerikanske juristers dominans (Hammerslev 2006). Dog er det ikke blevet til en større teoretisering og undersøgelse af Europa ud fra en Bourdieusk forståelse – endnu (og på engelsk i det mindste) (Se dog under udgivelse Retfærd nr. 3/2006, Special issue: Pierre Bourdieu: from law to legal field). Et fundamentalt problem ved at undersøge Europa eller felter, hvor den Europæiske konstruktion indgår, er, hvordan vi kan forstå den komplekse europæiske virkelighed. Hvis de europæiske institutioner og nationalstater er involveret på forskellige områder, hvordan kan vi undersøge og begribe kompleksiteten med Bourdieu?

En af de bøger som kommer med et bud ud fra en Bourdieusk vinkel er Kauppi's *Democracy, social resources and political power in the European Union*. Bogen præsenterer både en tilgang til EU og en empirisk analyse, hvilket vil blive refereret i det følgende. Og lad det være sagt med det samme: Bogen er ganske enkelt fremragende. Kauppi undersøger et praktisk problem, som pressen har skrevet meget om, nemlig det demokratiske underskud i EU, hvorved ifølge forfatteren menes manglende legitimitet i borgernes øjne. Tesen er, at dette "democratic deficit" mere skyldes medlemslandenes nationale politiske felter og den struktur i det europæiske politiske felt, som er ved at blive udviklet, end det skyldes relationen mellem supranationale institutioner (p. 1).

Bogen er original, idet den netop tager tankegangen fra Bourdieu (og den mere teoretiske del fra Dezalay og Garth) op og bringer ind i den europæiske kontekst. Europa er fundamentalt et lokalt fænomen forankret i specifikke nationale kulturer, meningsstrukturer og sociale virkeligheder. Mens

EU bliver mere struktureret, bliver politiske praksisser og vaner påtvunget individerne, som arbejder i EU's institutioner; individerne følger også EU's institutioners modeller for handling karakteriseret ved deres politiske kultur og deres position i de nationale politiske felter (p. 1). Europa ses både som 'an object of political struggle between groups and individuals and as a political order whose culture and values these actors reproduce'. Ydermere fokuserer analysen af Europa på de politiske agenter, som er involveret i konstruktionen af Europa, og det undersøges, hvordan agenter kæmper og skaber de transformationer, som den europæiske integration har bragt med sig, hvordan nationalstaterne svækkes og hvordan der sker en stigende dominans af supranational beslutningstagning.

Kauppi undersøger både Finland og Frankrig som cases, da de to lande udgør kontraster i de Europæiske stater – Finland som lille land og nyt medlem, og Frankrig som en af hovedpromotorerne af EU. Efter to mere teoretiske og metodiske kapitler analyseres i kapitel tre og fire den *europæiske forvaltnings legitimitet*: Den franske udenrigspolitiske ambition om at ændre Europa, integrationen af franske politikere og teknokrater i det europæiske bureaukrati samt de forfatningsmæssige forandringer i Finland og Frankrig i år 2000, som delvist skete med baggrund i stigende europæisk integration. De næste kapitler, fem til syv, omhandler den *europæiske lovgivnings legitimitet*: Europa Parlaments valgkampagner, franske intellektuelles forsøg på øget integration i Europa. Ydermere omhandles Bourdieus "intellectual politics as part of the symbolic structuration of French debates on Europe." (p. 3)

Hvordan kan vi forstå Europa?

Kapitel et (*Some theoretical premises of European Union research*) og to (*A structural constructivist theory of politics and of European integration*) vedrører teoretiske aspekter af EU forskning. I kapitlerne kritiseres forskellige former for teoretiske studier og forståelse af EU, som ofte enten lægger vægt på det nationale eller det supranationale (fx social konstruktivisme, neo-funktionalisme, governmentalisme etc.). Kauppi ser strukturationen af et europæisk politisk felt som et fælles subfelt bestående af 25 nationale politiske felter, "a hybrid sector composed of supranational, national and regional elements". Den europæiske integration består af to interrelaterede processer: for det første en "supranational and national monopolisation of political power by European political and bureaucratic agents and national executive political agents, who form strategic alliances." For det andet etableres fælles politiske institutioner (EU Parlamentet fx) og der dannes netværk, som sammenkæder de lokale, regionale, nationale og supranationale niveauer. Politiske "agents produce and embody this hierarchical space through their political actions and decisions." (p. 2) Der sker et skift fra økonomisk til politisk integration på den ene side, og en fusion af nationale og Europæiske felter på den anden. Disse processer følges af en kollektiv symbolsk konstruktion af Europa. Heri ligger en kombination af to dimensioner – eller poler – som forfølges gennem bogen: 1. den supranationale/nationale dimension og 2. en udøvende/lovgivende dimension. Det europæiske politiske felt er blevet mere struktureret, hvorved forstås at forskellige positioner i højere grad er afhængige af hinanden.

I kapitel to redegøres for Bourdieus politiske teori på en særdeles kompetent måde. Afsnittet består af tre hoveddele, hvoraf to af afsnittene følger Kauppis tre-delte opdeleling af Bourdieus syn på politik: 1. En general analyse af sociale aspekter af det politiske og af dominans, hvor Kauppi i et afsnit udlægger Bourdieus mht. forskellige dominans forhold mellem dominerende og dominerede, som er

relevante i det politisk spil, og i forhold til emner som politisk holdning og delegeringen af stemmer til bestemte personer og organisationer (jf. Bourdieu 2005). 2. En mere specifik analyse af politik, som også gives en behandling i et særskilt afsnit, forstået som politiske praksisser inden for det politiske felt. I afsnittet berøres også Bourdieus statsforståelse. 3 De politiske praksisser han udviklede i slutningen af sin karriere – som Kauppis berører i bogens sidste kapitel om de intellektuelles engagement i Europa. Særlig interessant er afsnittet om, hvordan Bourdieu og struktur konstruktivisme kan benyttes i europæiske integrationsstudier. Men på grund af kompleksiteten i Europa-undersøgelser bliver afsnittet også ganske komplekst (ligesom bogen er med dens mange detaljer). For som Kauppi skriver er den politiske realitet af Europa ”Janus-faced” (p. 39). På den ene side er det et ”emergent system of governance that is networked, not hierarchical, and open, not closed.” Og på den anden side: “the European Union is far from being a power-free institutional and discursive space. Integration has produced new power-centres, hierarchies and political resources.” (P. 39). Hovedspørgsmålet for struktur konstruktivisternes tilgang til europæisk integration er gennem hvilke mekanismer politiske agenter reproducerer og transformerer den europæiske politiske orden. Forskning inspireret af Bourdieu ”concentrates on specific objects, on groups such as MEPs or European civil servants, for instance, and on connecting political strategies to structural location and social resources such as gender, class and education, and then linking these to broader processes such as the professionalisation of Europe and the construction of a European political field”. (p. 39)

Fordelen ved den strukturelle konstruktivisme i forhold til andre tilgange er særligt, at man hverken forpligter sig til et statscentristisk eller et supranationalistisk synspunkt. EU skal analyseres, som et delvist struktureret multipolært politisk felt hvor ”supranational, intergovernmental, national and regional, public, semi-public and private institutions share power.” (p. 41) EU er, på nuværende tidspunkt, et multipelt fremkommende politisk felt struktureret om ud fra to poler: ”European Union institutions where supranational political resources are concentrated and which provide institutional sites in which these resources can be acquired, and national/regional decision-making centres.” (p. 41) Denne opposition kommer til udtryk på forskellig vis: Institutionelle strukturer, ideer om den politiske orden, økonomisk politik, politiske karrierer etc.

Ud fra disse to poler kan den europæiske integrationsproces analyseres ved at fokusere på de to poler: En som konstitueres over en supranational politisk stratifikations proces, hvor gruppen af agenter (mest EU-embedsmænd, eksperter, teknokrater, lobby grupper etc.) tilhørende ”the Eurosphere” favoritiseres. Den anden pol konstitueres af politisk legitimitet. ”Collective European symbolic political resources consist of two subtypes that correspond homologically to two types of national political legitimacy: executive and legislative legitimacy, or output and input legitimacy. Executive legitimacy is held by agents in institutions such as the European Commission and the Council of Ministers, institutions that hold partially differing conceptions of the European Union’s future. Legislative legitimacy is located in institutions such as the Council and the European Parliament, and, at the national level in national governments and legislative bodies such as the lower chambers. The dominance of executive legitimacy over legislative legitimacy in the European political field is manifested by the dominance of institutions such as the Council (an assembly of member-state executives), the European Commission (a supranational bureaucracy) and national governments over elected bodies such as the European and national parliaments. The Commission, which can be considered the European Union’s main executive body presents itself as the privileged caretaker of the European interest. This evolving political authority structure is isomorphic or structurally similar to

the political structures of the established and homogeneous national political fields, where the real decision-making centres have for some time been outside the direct control of elected institutions.” (p. 42).

På trods af EU ikke har de traditionelle statsfunktioner (skat, militær etc.) er det både en politisk autoritet og relationel magtstruktur, hvor supranationale grupper og interesser i stigende grad dominerer de mere etablerede socio-politiske enheder, som er del i det. Ydermere er en kamp i gang om definitionen af Europa og om værdien af Europæiske politiske ressourcer. Mulige positioner i det europæiske politiske felt er organiseret omkring spørgsmålet om føderalisme vs. konfederation. Denne opdeling skal forstås som: ”At the supranational level of the European Union bureaucracy, various powerful supranational interest groups (for instance industrial groups) and the political representatives of smaller member-states oppose the attempts by political representatives of some of the larger member-states to keep the European Union a confederation of nation-states. The European Commission increasingly determines the rules of the supranational political game through institutional configuration ... the imposition of new principles of social classification (through directives, for instance), rulings of the European Court of Justice, initiatives and alliances with public and private actors, and so on.” (p. 43) Den supranationale koncentration af ressourcer transformerer også nationale politiske kulturer og felter. Den Europæiske Union skal sammenfattende ses som et politisk system som inkluderer fire niveauer af politisk aktivitet – lokal, regional national og supranational.

Fra at have diskuteret hvordan Europa kan forstås, går Kauppi over til at analysere Europa ud fra disse forståelser.

Den udøvende magt

Bogens afsnit 3 *France's European policy* omhandler en af de vigtigste spillere på den europæiske scene: Frankrig. Afsnittet fokuserer på relationen mellem franske politiske traditioner og konstruktionen af en europæisk sikkerhedsstruktur. Den franske case er interessant, da interesser i Frankrig på den ene side ser Europæisk integration som en fransk mulighed for at genvinde tidligere tiders internationale imperiale indflydelse, og – som paradoksalt – på samme tid udfordrer traditionelle franske værdier. I afsnittet rulles den fransk-tyske alliance ud i spændingen mellem et europæisk Europa vs. et amerikansk Europa, og vi hører, hvordan Mitterrand forsøgte at stække sammenlægningen af Øst- og Vesttyskland for at Tyskland ikke skulle blive for stærk ved at advare Mikheil Gorbachev om farerne ved et sammenlagt Tyskland. På grund af Frankrig har været en af hovedaktørerne bag konstruktionen af EU er der tæt sammenhæng mellem fransk og EU politik. Som Helmut Kohl har sagt: ”in the EEC, France directs everything”. Reglerne bag den europæiske integration er hovedsageligt bestemt af franske politikere og embedsmænd. EU var også en måde for individer at konvertere til at blive ”internationale statspersonligheder’ eller europæiske statspersonligheder. EU blev ligeledes brugt som ”symbolsk våben” i den franske valgkamp i 2002. Chirac brugte EU for at positionere sig internt i Frankrig som statsmanden, der kunne tale ikke kun på Frankrigs men også på Europas vegne.

I kapitel 4 *Social and constitutional integration in Finland and France* undersøges hvordan sammensmeltningen af lovgivende og udøvende myndigheder er accelereret med udviklingen af et Europæisk politisk felt. Den tæthed, som eksisterer i det franske felt, hvor hovedparten af agenterne er

uddannet ved *École nationale d'administration* (ENA) og *Instituts d'études politiques* (IEP) ensretter agenterne, og EU-embedsmænd bringer deres nationale sociale netværk med sig til EU. I 1994 blev det gjort muligt (ved en beslutning taget af *Conseil d'état*) at franske embedsmænd kunne beholde deres positioner i Frankrig, mens de arbejdede i Bruxelles. Dette medførte også forandringer i ENAs uddannelser, hvor studerende nu skulle bruge syv ud af 27 måneder på uddannelse i Strasbourg. Fra 1958 til 1988 var der omkring 20 kandidater fra ENA, som arbejdede på højeste positioner Europæiske institutioner, særligt i Kommissionen. To personer var med til at få endnu flere ind: Formændene for Kommissionen Ortoli og Delors. I 1995 var antallet steget til omkring 50. Kauppi følger – noget kort – hvordan dette kom i stand. Næste skridt for Kauppi er at vise hvor tæt sammenhæng der er mellem EU og de franske *Grandes écoles*. Sammenlignet med antallet af kandidater fra de franske eliteskoler blandt franske MEP er det højt i kommissionen. Særligt er antallet højt for kommissærerne, og i kabinetterne omkring de franske kommissærer, og for franske embedsmænd arbejdende i kommissionen og i fx den Europæiske Investeringsbank. Vi får også procenter: "out of twenty-one French top civil servants having worked or currently working in the Commission, 61.9 per cent (thirteen) combined their studies at the IEP with studies at the ENA. All of these individuals figured in the *Who's Who in France 1993-1994* and all are men." Herefter bruges George Ross' fremragende feltstudie af Delors' kabinet (Ross 1995). Vi følger karriererne hos flere af hovedpersonerne: "Most, although not all, of these high civil servants were French, guaranteeing a certain 'natural' affinity, a common cultural framework between them and the Delors cabinet. This cultural framework was transformed, through struggles in the Commission with other cabinets, into a political affinity. The ties between these Eurocrats and French political, economic and social interests were very complicated. It is, for instance, very difficult to trace the flow of information and influence between French decision-takers and the European Union bureaucracy. Because French Eurocrats were most often on *détachement* in Brussels, it was natural for them to be in touch with the French government and various interest groups on regular basis." (p. 72) Og så kommer der et eksempel med EMU-processen, hvor Delors' kabinet spillede en hovedrolle. Fransk var det officielle sprog på dette tidspunkt, ligeså var procedurerne, hvilket gjorde at disse franskmænd kunne mestre spillet. Adjektiverne, der beskrev Delors' kabinet, var da også mest: "competent" og "highly qualified" (p. 73). Vi hører også om dagligdags strategier brugt for at fremme deres agenda. Efter at have undersøgt Delors' kabinet i relation til dets position versus nationale og europæiske politikker, og deres kollektive uddannelses- og sociale ressourcer, som de succesfuldt formåede at mobilisere i kommissionen, diskuteres Delors som medlem af en mere begrænset gruppe af franske kommissærer i bureaukratiet i Bruxelles. Her er tesen at den basale dynamik for europæisk integration ligger i den reelle (og altså ikke den retlige) rekrutteringspolitik i kommissionen. Vi kommer også ind på, hvordan der er sket en forfatningsmæssig integration – både set som de enkelte staters forfatninger og på den europæiske.

Afsnittet viser hvordan den udøvende magt (bureaukratiet/Kommissionen) er styrket på bekostning af den lovgivende (Parlamentet).

Den lovgivende magt

Kapitel fem *French members of the European Parliament* omhandler transformationen af den lovgivende pol. Det diskuteres, hvordan Europa Parlamentet er et dominerende element i et europæisk politisk felt under udvikling. Det er integreret i nationale politiske felter, som følger to modaliteter,

som Kauppi eksemplificerer ved den finske og franske case: "annexation that extends political parties' power into European elections and differentiation that applies a different political logic to national and European elections." (p. 88) Det diskuteres, hvordan valgreglerne til Parlamentet forfordeler – eller monopoliserer top-positioner til store partier fra store medlemslande. Ydermere diskuteres dobbeltmandater, hvor ca. 21. % af franske MEP også var borgmestre i den franske provins i 1994. Ved at følge karrieremønstrene på personer relateret til de europæiske institutioner var der hovedsagligt to veje: en mod positionen som kommissær – som inden for det franske system er højeste position – og en mere marginal som MEP, tilegnet en "national deputy or top-level regional representative" (p. 115). Det er bl.a. her det demokratiske underskud skal findes, da det også peger på styrkeforholdet mellem den udøvende og lovgivende magt. De europæiske netværk, som topositionerne har skabt – og den kultur som er udviklet siden – er også relateret til den neo-liberale økonomiske doktrin i EU.

Ydermere undersøges, hvordan det kan være, at der er en højere repræsentation af kvinder i Europa Parlamentet sammenlignet med de nationale parlamenter. Dette undersøges ud fra den franske case. Det påvises, hvordan kvinder udgør flertallet i visse "bløde" udvalg i Parlamentet – og hvordan EU strategisk bliver brugt i nationale politiske kampe i forbindelse med kønspektivet.

Næste afsnit *European Parliament elections in Finland and France in 1999* undersøger valgkampagner i forbindelse med valg til Europa Parlamentet i 1999 ud fra transformationer i politiske diskurser og symbolske strukturationer i de nationale franske og finske politiske felter, herunder de intellektuelles, sociale bevægelser etc. indtræden på den politiske scene. Hovedpointen i afsnittet er, at mens kampagner til Europa Parlamentet giver en mulighed for politikere og aktivister til at engagere sig i en dialog "that has multiple effects in their French political field, political agents reproduce national political culture and its in-built power relations. The symbolic structuration of the political meaning of European elections cannot be separated from the institutional structuration of national political fields and the evolving European political field." (p. 115) Franske intellektuelle har set valgkampen som en mulighed for at øve indflydelse på det politiske felt. Fx Bourdieu har brugt valget til at argumentere for stærke stater, som står for velfærd og økonomisk sikkerhed frem for medierende minimalstater, som følger med neoliberalismens globale triumftog. I afsnittet kommer vi også rundt om politiske strategier i forbindelse krigen i Kosovo. Vi følger hvordan valget i de to lande bestod af komplekse magtspil, hvor medier og forskellige alliancer var vigtige. I begge lande var det en åbning for kvinder og marginaliserede personer til at få positioner i det politiske spil. I Finland bestod valggruppen hovedsageligt af pensioneret politikere og "celebrities" med lille politisk erfaring. På trods af Europa Parlamentet spiller en marginal rolle i national og supranational politik spiller det alligevel en signifikant rolle, da det skaber mulighed for at give politikere karriereposter – og forbinder den nationale politiske klasse med europæisk politik. Juridisk integration giver således mulighed for deltagelse i politisk integration (og for at få et kontor i Bruxelles).

I næste afsnit undersøges *Intellectual politics and Europe*, da transformationerne nødvendigvis må blive undersøgt i relation til bredere processer, som berører europæisk civil samfund. På grund af den vigtige rolle franske intellektuelle har spillet i at udforme Europa og den globale politiske diskurs om demokrati, er det vigtigt at undersøge de franske intellektuelle traditioner i den symbolske strukturation af Europa. I nogle korte og noget overfladiske afsnit hører vi om den intellektuelle og politiske magt i Frankrig og Europa og om intellektuel kultur bl.a. med udgangspunkt i Bourdieu. Forskellige signifikante udviklinger har fundet sted siden 1990'erne, som Bourdieu ikke tog

fuldstændigt i betragtning: det engelske sprogs ekspansion, Internettets virtuelle offentlige rum, bureaukratiet i Bruxelles som er blevet stærkere. Ved at benytte Bourdieu som case, ses hvordan intellektuelle i det franske samfund kan være medierende mellem det politiske establishment og borgerne.

I det afsluttende afsnit *Conclusion* samles afsnittene op. Det demokratiske underskud skyldes særligt to faktorer. For det første at det bureaukratiske Europa dominerer over det lovgivende og for det andet at de nationale politiske felter hæmmer udviklingen for en politisk kultur, hvor EU står højt. EU's politiske ressourcer værdisættes i nationale politiske felter, og den lovgivende del af EU vægter ikke højt for dominerende positioner i nationale politiske felter. Dette fører til demokratisk underskud.

Konklusion

På trods af nogle afsnit, som ikke er helt overbevisende, og manglende refleksion over metode (Kauppi benytter statistik, antropologiske studier, interviews etc. men ved vi ikke hvor meget han selv har gjort – eller om han alene benytter andres studier (som han gør forbilledligt)) formår Kauppi at vise, hvordan man kan undersøge den europæiske konstruktion ud fra den Bourdieuske værktøjskasse. Hvis man skal kritisere Kauppi kan det være udfra pre-konstruktionen af undersøgelsesfeltet, som han ikke slipper ud af. Hans opdeling af feltet i udøvende (Kommissionen) og lovgivende (Parlamentet), følger EU's egen logik – og vi hører ikke (meget) om eventuelle netværk og ressourcer der går på tværs. Problemet for Kauppi opstår allerede i *problemformuleringen* angående EU's demokratiske underskud. For hvordan kan man undersøge det – uden at rode sig ind i pre-konstruktionerne? For EU's forskellige deltagere er vel engageret i mange forskellige felter – et retligt, et politisk, kulturelt etc. – med mange underfelter på samme tid, hvor en mangfoldighed af interesser gør sig gældende. Det bliver heller ikke helt klart, hvordan EU deltager på et internationalt niveau – og altså på noget *mere end* det supranationale niveau. For er EU ikke også et projekt, som vedrører andre end de Europæiske aktører. Er amerikanske advokatfirmaer, konsulentbureauer, den amerikanske regering, George Soros etc. ikke også med til at konstruere Europa og europæisk politik? Det melder Kauppi ikke noget om. Hans undersøgelse er dog så glimrende, at det ikke er noget reelt problem.

Referencer

Bourdieu, Pierre. "Foreword", pp. vii-viii, Yves Dezalay & Bryant G. Garth (red), *Dealing in Virtue International Commercial Arbitration and the Construction of a Transnational Legal Order* University of Chicago Press, Chicago, 1996.

Bourdieu, Pierre. "The Mystery of Ministry: From Particular Wills to the General Will", pp. 55-63, Loïc Wacquant (red), *Pierre Bourdieu and Democratic Politics* Polity Press, Cambridge, 2005.

Cohen, A. "The Birth of European Constitutionalism: Law and Lawyers between Political Mobilisation and Legal Expertise". Paper presented in Onati, 2005.

Dezalay, Yves & Garth, Bryant G. *Dealing in Virtue: International Commercial Arbitration and the Construction of a Transnational Legal Field*. Chicago: The University of Chicago Press, 1996.

Dezalay, Yves & Garth, Bryant G. *The Internationalization of Palaces War: Lawyers, Economists, and the Contest to Transform Latin American States*. Chicago: University of Chicago Press, 2002.

Hammerslev, O. (2006) The Construction of the Dominant Position within an International Field of Legal Assistance. *Retfærd.Nordic Legal Journal*, 114.

Madsen, Mikael R. "France, the UK, and the 'Boomerang' of the Internationalisation of Human Rights (1945-2000)", pp. 57-86, Simon Halliday & Patrick Schmidt (red), *Human Rights Brought Home: Socio-Legal Perspectives on Human Rights in the National Context* Hart Publishing, Oxford, 2004.

Retfærd nr. 3/2006, Special issue: Pierre Bourdieu: from law to legal field.

Ross, George. *Jacques Delors and European Integration*. New York: Oxford University Press, 1995.